

Forord

Årets tredje hefte inneholder tre artikler, med tema fra trykkefrihetens kår i årene før 1814, utviklingen av pressen i Norge og oppstarten av Hurtigruta. Debattinnleggene diskuterer oppdragsforskning, og i tillegg presenterer vi åtte bokmeldinger.

Øystein Idsø Viken har undersøkt vilkårene for ytringsfrihet og trykkefrihet i eneveldets siste år, perioden 1807–1814. Autoritære regimer vil gjerne kontrollere hva slags ytringer som kommer fram i offentligheten; det var også tilfellet i det dansk-norske riket. Mens blokade og vanskelige kommunikasjoner under napoleonskrigene ga behov og rom for flere norske aviser, var trykke- og ytringsfriheten fortsatt begrenset. Med utgangspunkt i Jens Arup Seips teori om det opinionsstyrte enevelde og James C. Scotts teori om undertrykte gruppers kommunikasjonsstrategier i represive regimer, undersøker artikkelen i hvilken grad det likevel ble framsett opposisjonelle ytringer i Norge og hva slags strategier forfatterne brukte for å få sine synspunkt på trykk. En kongetro lojalitet ga rom for kritikk og forslag. Å skjule kritikk under et dekke av underdanighet, symboler og allegorier, gjorde det mulig å utnytte smutthullene i de restriktive lovene.

Aviser er også tema for den neste artikkelen, skrevet av Asle Rolland. Han har tatt utgangspunkt i det store firebindsverket *Norsk presses historie 1660–2010*, utgitt i 2010 med Hans Fredrik Dahl som hovedredaktør. På bakgrunn av en diskusjon av verkets bruk av begrepene «avis» og «presse» tar Rolland til orde for at det må skilles mellom produktet (avisene) og produsentene (pressen som næring). Hans påstand er at pressen vokste fram som en næring først etter 1875, og han undersøker ved hjelp av folketellingene hvordan pressen endret karakter fra attåttnæring til profesjon i perioden 1875 til 1900. Utviklingen faller sammen med flere viktige prosesser i norsk samfunnsliv og politiske utvikling, som tjener som bakgrunn for en diskusjon om forholdet mellom aviser, aviseiere og redaktører i den framvoksende næringen.

Jon Gulowsen har i sin artikkel tatt for seg hvordan Hurtigruta vokste fram. Rederiene bak Hurtigruta, først Vesteraalske Dampskibsselskab, inngikk fra 1893 en forpliktelse til å drive regelmessig post- og passasjertrafikk langs norskekysten, basert på faste rutetider og heldøgnsfart. Artikkelen diskuterer forutsetningene for at det kunne la seg gjøre – først og fremst bruken av dampskip, men også utviklingen av navigasjonssystemene slik at man også kunne seile om natten, bedre fyrvesen, statens initiativ og risikovillighet hos pionerene.

Debatten konsentrerer seg denne gang om ett tema: oppdragsforskning. Da Norsk historikerforening (som fra 1990 ble en del av «nye» HIFO, Den norske historiske forening) ble stiftet i 1982, var et formål å arbeide for å skaffe arbeid til den tallrike generasjonen unge historikere, gjerne i form av oppdragsarbeid. Siden har oppdragsforskningen hatt en betydelig vekst, og det er vel verdt å diskutere rammene for slikt arbeid og hva det betyr for norsk historieforskning. Et utgangspunkt er historieevalueringen fra 2008, der det ble konstatert at oppdragsforskning utgjorde en betydelig del av norske historikers produksjon, både for forskere ved universitet og høyskoler og ikke minst utenfor. Det ble der hevdet at oppdragsforskningen generelt hadde en «relativt lav grad av teori- og metoderefleksjon» (s. 103). Eirinn Larsen og Christine Myrvang har mobilisert tre historikere med mange oppdragsarbeid bak seg til å diskutere utfordringer ved sjangeren og sine erfaringer med den. Alle de tre, Inger Bjørnhaug, Lars Thue og Morten Hammerborg, diskuterer om oppdragsarbeidene er styrt av oppdragsgivernes ønsker, bevisst eller ubevisst. Men de framhever også historikernes egen virksomhet for å skape sine egne oppdrag, i tråd med HIFO-intensjonen fra 1982. De er dessuten inne på spørsmålet om oppdragsforskningen gir rom for teoretisk og metodisk refleksjon, og kommenterer det teleologiske aspektet ved mange oppdragsarbeid – utviklingen *framover* til det aktuelle jubileet. Og hvem er egentlig leserne av slike arbeider? Og er det kanskje slik, som Morten Hammerborg er inne på, at innholdet har mindre betydning i forhold til det faktum at det blir produsert en *bok*.

Bokmeldingsseksjonen starter med omtale av en artikkelsamling, redigert av Mohammad Fazlhashemi og Eva Österberg, om mennesker og tanker i en førmoderne tid. Erling Sandmo har hygget seg med boka og mener entusiasmen i innleggene gir medrivende lesning. På sitt beste handler boka om betydningen av at historisk orientert forskning bruker sin kunnskap om det førmoderne i refleksjoner om det moderne, men

anmelderen finner likevel at det er nokså ujevnt i hvilken grad artikkelforfatterne får fram at førmoderne historie er viktig.

Per Andersen har skrevet en rettshistorisk studie om dansk prosessrett før Danske lov 1683, omtalt av Torgeir Landro. Dansk rettsutvikling fra 1100-tallets landskapslover blir sett i forhold til romerretten og fulgt fram til den ensretting som kom med Danske lov. Forfatterens ambisjon er å undersøke hvordan den lærde rettens ideologi kommer til syne i praksis, noe han etter anmelderens mening kommer godt fra. I neste bokmelding omtales en doktoravhandling av litteraturviteren Christian Dahl om tragedien i Athens dramatiske kultur. Bokmelder er Ingvar Mæhle, som blant annet diskuterer bokas relevans for historikere.

Morten Nordhagen Ottosen tar for seg Napoleonskrigen i sin anmeldelse av Martin Hårdstedts bok *Omvälvingarnas tid*. Anmelderen mener boka er et nyttig bidrag til skandinavisk historie om revolusjons- og napoleonstida, som han ellers omtaler som nokså innadvendt. Forfatterens utgangspunkt er å analysere den svenske og nordiske dimensjonen ved omveltningene i Europa. Anmelderen finner imidlertid en del hull i litteraturanvendelsen, og spesielt når det gjelder det danske og norske. I forbindelse med 200-årsjubileet for huset Bernadotte har det i Sverige kommet flere bøker. Trond Norén Isaksen anmelder to av dem, begge antologier. Den ene er resultat av forskningsprosjektet «Ett dynasti blir till», den andre er utgitt av Riksarkivet som dets årbok for 2010.

Hva visste man om jødene skjebne under krigen? Spørsmålet er høyst relevant i Norge som i Danmark, der Palle Andersen har undersøkt hva de danske illegale aviser skrev om dette. Hans Fredrik Dahl har lest, og finner at forholdene i Danmark må ha vært noe forskjellig fra Norge, ut fra resultatene i en tilsvarende, mindre norsk undersøkelse.

Øystein Sørensens bok *Drømmen om det fullkomne samfunn*, om totalitære samfunn og totalitære ideologier, omtales av Anders G. Kjølsvædt. Boka tar for seg den leninistiske kommunismen, fascismen, nasjonal-sosialismen og islamismen og redegjør for hva som er felles for dem og hva som gjør dem til totalitære ideologier. Anmelderen ser boka som del av og en innføring til et voksende internasjonalt forskningsfelt rundt totalitære ideologier. Han ser det som prisverdig at boka gir plass til fire ideologier, men stiller samtidig spørsmål om boka er tenkt som folkeopplysning for et norsk publikum eller som et norskspråklig bidrag til et internasjonalt forskningsfelt.

Kollektiv motstand er tema for en artikkelsamling redigert av Idar Helle, Knut Kjeldstadli og Jardar Sørvoll og anmeldt av Hans-Jakob

Ågotnes. Boka er et resultat av forskningsprosjektet «De kollektive bevegelsers historie. Avsluttet epoke eller tid for nydanning», og tar for seg ulike typer bevegelse – interesseorganisasjoner og ideelle organisasjoner. Anmelderen finner mange interessante artikler, men sitter noe rådløs igjen når det gjelder å finne et samlende grep og muligheter for komparasjon mellom de ulike organisasjoner og rørsler.

Sist, men ikke minst, benytter redaksjonen anledningen til å gratulere Audun Dybdahl med Universitetsforlagets tidsskriftpris for artikkelen «Klima og demografiske kriser i Norge i middelalder og tidlig nytid», i *Historisk tidsskrift* 2/2010! Vi gratulerer også Hans Jacob Orning, som er tildelt HIFOs pris for sælig nyskapende bidrag til *Historisk Tidsskrift* for debattartikkelen «Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv. Svar til Knut Helle» i *Historisk Tidsskrift* 2/2010!

Redaksjonen